

<https://helda.helsinki.fi>

Lähilukeminen ennen ja nyt : Ruumiillisia, ympäristöllisiä ja poliittisia näkökulmia

Kortekallio, Kaisa

2020-11-25

Kortekallio , K & Ovaska , A 2020 , ' Lähilukeminen ennen ja nyt : Ruumiillisia, ympäristöllisiä ja poliittisia näkökulmia ' , Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti Avain , Vuosikerta. 17 , Nro 3 , Sivut 52-69 . <https://doi.org/10.30665/av.95530>

<http://hdl.handle.net/10138/336646>

<https://doi.org/10.30665/av.95530>

cc_public_domain

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

▣ Lähilukeminen ennen ja nyt:
Ruumiillisia, ympäristöllisiä ja
poliittisia näkökulmia

—

Kaisa Kortekallio & Anna Ovaska

K

—

irjallisuudentutkimuksen sisällä käydään yllättävänkin vähän keskustelua siitä, mitä lähilukeminen on. Se on ”yksinkertaisesti sitä, mitä me teemme” eli tarkkaa huomion kiinnittämistä kaunokirjallisten tekstien kerronnallisiin ja poeettisiin rakenteisiin ja kieleen.¹

Lähilukiessaan lukija tutkii tekstissä rakentuvaa ääntä ja näkökulmaa, tarinan ajallista kulkua, kerronta- tai puhetilannetta, kuvaustapaa, metaforia, kieltä ja ilmaisutyyliä. Hän pohtii esimerkiksi: Kuka tekstissä puhuu? Kenen näkökulmasta tapahtumat tai asiat kerrotaan? Miksi ne kerrotaan tässä järjestyksessä? Mikä jää kertomatta? Millaisen suhteen kertoja luo yleisönsä? Entä kutsutaanko lukijaa tulemaan lähelle vai työnnetäänkö häntä pois? Millaisia metaforia ja kuvia tekstissä käytetään? Miten siinä kuvataan hahmoja ja ympäristöjä? Millaista tekstin kieli on? Millaisia suhteita se luo toisiin teksteihin? Mitä lajia se edustaa? Lukija pyrkii virittymään kohti tekstiä: havaitsemaan sen, mikä muuten jäisi havaitsematta käyttämällä apunaan paitsi kirjallista ja kulttuurista tietämystään, myös henkilökohtaisia kokemuksiaan ja tunteitaan.

Kirjallisuudentutkimuksen menetelmänä lähilukeminen tarjoaa vastauksia kysymykseen, miten tarkastella kaunokirjallisuutta tieteellisesti ja kriittisesti: Miten tasapainoilla oman subjektiivisen näkökulman ja tutkimuksen objektiivisuusvaateen välillä? Entä miten erottaa toisistaan henkilökohtaiset reaktiot ja esteettisten ja kirjallisten elementtien luomat vaikutukset?

Lähilukeminen liitetään etenkin amerikkalaiseen uskriittiseen kirjallisuudentutkimuksen suuntaukseen, joka kehittyi 1940-luvun alusta lähtien. Tämän kytköksen vuoksi lähilukemista kuvataan usein lukemisen tapana, joka pyrkii mahdollisimman kriittiseen ja objektiiviseen kaunokirjallisen tekstin tulkintaan.² Uskriitikoiden tavoitteena oli keskittyä tekstiin itseensä irrallaan tekijän oletetuista tarkoituksista tai yhteiskunnallisesta kontekstista sekä minimoida lukijan subjektiiviset ja tunteelliset reaktiot. Lukemistavat, jotka nojaavat tekijöiden intentioihin tai lukijan henkilökohtaisiin vaikutelmiin saivat nimet ”intentioharha” ja ”affektioharha”, ja tällainen suhtautuminen teksteihin pyrittiin karsimaan lukemisesta kirjallisuuden opetuksessa (ks. Wimsatt & Beardsley 1946; 1949). Myöhemmin uskriittistä lähilukemista on pidetty epäpoliittisena, ja sen menestys Yhdysvalloissa ja muualla yliopistomaailmassa on nähty jopa eskapistisena reaktiona kylmän sodan aikaisiin jännitteisiin (ks. esim. Eagleton 2011, 43–44).

”Kovaa” uskriittistä lähilukua kuitenkin edelsi ja sen rinnalla toimi joukko kirjallisuudentutkijoita ja -opettajia, jotka korostivat tarkan tekstianalyysin lisäksi myös lukemisen ruumiillisia ulottuvuuksia ja yhteiskunnallista kytkeytyneisyyttä. Ajattelijat kuten I. A. Richards, Virginia Woolf ja Louise Rosenblatt hahmottelivat tahoillaan kuvauksia tekstin ja lukijan välisestä vuorovaikutuksesta. Näistä näkökulmista katsottuna lähilukeminen on kriittistä ja reflektointia, mutta samalla luovaa, ruumiillista, affektiivista, sosiaalista ja intersubjektiivista toimintaa.

Viime vuosina lähilukemisen rinnalle on syntynyt lähikäsitteitä ja menetelmiä, jotka kuvaavat monin eri tavoin tarkkaa huomion kiinnittämistä tekstiin ja sen rakenteisiin. Näitä ovat esimerkiksi ”immersiivinen” tai ”uppoutuva lukeminen”, ”mikrolukeminen”, ”syvä lukeminen” (*deep reading*), ”pintalukeminen” (*surface reading*), ”huomioiva lukeminen”, ”hidas lukeminen”, ”kriittinen lukeminen” ja ”sitoutunut lukeminen” (*engaged reading*) (ks. esim. Federico 2015, 10, 27). Eri käsitteissä näkyy niin ikään tasapainoilu ”affektiivisen” ja ”kriittisen” sekä ”subjektiivisen” ja ”objektiivisen” välillä. Osa korostaa uppoutumista tekstiin, osa kriittisen etäisyyden ottamista.³ Lähilukemisen ruumiillisuutta ja yhteiskunnallisuutta korostavilla teoreetikoilla kuitenkin molemmat ovat aina osa lukemisen käytäntöä.

Pohdimme tässä katsauksessa lähilukemisen ruumiillisia, ympäristöllisiä ja poliittisia ulottuvuuksia sekä lähilukemisen käytäntöjen sovellusmahdollisuuksia kirjallisuudentutkimuksessa ja sen ulkopuolella. Kartoitamme aluksi lähilukemisen vähemmälle huomiolle jäänyttä historiaa, jossa lähilukua hahmotetaan ennen kaikkea vuorovaikutuksena tekstin ja lukijan välillä ja sen kehittämisenä. Tämä ”vaihtoehtoinen” historia kulkee tulkinnassamme Richardsista ja Woolfista Rosenblattin kautta feministiseen kertomuksentutkimukseen ja uusformalistisiin näkökulmiin sekä tuoreisiin mielen ruumiillisuudesta ammentaviin teorioihin ja niiden sovelluksiin. Uuskriittinen näkökulma lähilukemiseen on siis vain yksi muiden rinnalla. Tässä artikkelissa käsitellyt ajattelijat huomioivat lähilukemisen käytännöissään aina sen, että todelliset lukijat ovat ruumiillisia olentoja, jotka lukevat tietystä materiaalisesta ympäristöstä ja tietystä sosio-kulttuurisesta ja poliittisesta tilanteesta.

Artikkelin jälkimmäisessä osassa annamme esimerkkejä tuoreista lähilukemisen sovelluksista: pohdimme, miten lähilukemista on käytetty menetelmänä lääketieteellisessä humanismissa ja ympäristöhumanistisessa tutkimuksessa (*medical humanities; environmental humanities*), erityisesti kerronnallisessa lääketieteessä sekä posthumanistisessa ja ekokriittisessä tutkimuksessa. Pohdimme myös lähilukemista digitaalisen humanismin aikakaudella (*digital humanities*). Lopuksi hahmottelemme lähilukemisen yhteiskunnallisia mahdollisuuksia.⁴

Lähilukemisen ”toinen” historia

I. A. Richards ja lukijoiden reaktiot

Käsitteenä ”lähilukeminen” (*close reading*) paikannetaan yleensä Richardsin *Practical Criticism* -teokseen (1929). Siinä Richards kuvaa kokeiluja, joissa hän antoi yliopisto-opiskelijoilleen tehtäväksi tulkita runoja ilman vihjeitä niiden konteksteista.⁵ Tavoitteena oli, että opiskelijat tarkentaisivat huomionsa teks-

teihin itseensä: että he virittyisivät kohti tekstien yksityiskohtia ja rakenteita ja perustaisivat tulkintansa niihin sen sijaan, että yrittäisivät hahmottaa, miten tekstit heijastelevat esimerkiksi kirjoittajiensa elämäntapahtumia.

Richardsilta ja hänen kokeistaan on jäänyt elämään kolme tärkeää ideaa, jotka edelleen määrittävät lähilukemisen käytäntöjä. Ensinnäkään me emme voi tietää kirjailijan ajatuksia tai kokemuksia, eikä tekstin merkitystä voida palauttaa tekijän intentioon. Toiseksi kaunokirjalliset tekstit luovat kokemuksesta, ruumiillista tietoa tai ajattelua, jota ei voi esittää esimerkiksi väitelauseen muodossa. Kolmanneksi Richards havaitsi, että on tärkeää ymmärtää lukijoiden ”perusreaktioita” (*stock responses*) eli erilaisia kulttuurisia tulkintakehyksiä ja lukutapoja, joiden kautta lukijat lähestyvät tekstejä. Näihin kehyksiin Richards pääsi käsiksi kokeensa avulla: hänelle selvisi, että lukijat heijastivat erilaisia kulttuurisidonnaisia, sosiaalisia ja poliittisia tulkintamalleja teksteihin sen sijaan, että he olisivat kiinnittäneet huomiota tekstien elementteihin ja tapoihin luoda merkityksiä. Richardsin ”käytännöllisen kritiikin” sivistyksellisenä tavoitteena olikin ohjata lukijaa kohtaamaan kaunokirjallinen teos herkkyydellä ja mietiskellen, vailla ennakko-oletuksia, ja siten kehittää lukijan esteettistä kokemusta.

Virginia Woolf ja lukemisen ruumiillisuus

Toinen nykyisiinkin lukemisen teorioihin paljon vaikuttanut ajattelijana Virginia Woolf, joka käsitteli kirjoituksissaan toistuvasti lukukokemuksen ruumiillisuutta ja lukemisen tilannesidonnaisuutta. Esseessä ”Reading” (n. 1919) Woolf kuvaa, miten lukija on yhtä aikaa uppoutunut teoksen maailmaan ja fyysisesti läsnä todellisessa ympäristössään: kirja on osa lukijan fyysistä todellisuutta, ja kaksi maailmaa – fiktiivinen ja todellinen – kietoutuvat yhteen. Hän korostaa erityisesti kirjaesineen materiaalisuutta ja ympäristöstä kumpuavien aistikokemusten merkitystä lukijan ja teoksen kohtaamisessa.⁶

Muutamaa vuotta myöhemmässä esseessä ”Miten kirjaa tulee lukea?” (1925) Woolf puolestaan kehottaa lukijoita Richardsin tavoin ensin luopumaan kaikista ennakko-odotuksista ja uppoutumaan teokseen. Hän kuvaa lukemisen kahta tasoa; ensin muodostuu ruumiillinen vuorovaikutus tekstin kanssa, siten luetun reflektio ja kokemuksen syventyminen:

Ensimmäinen vaihe, eli vaikutelmien vastaanottaminen ymmärtäen ne mahdollisimman syvästi, on vain puolet lukemista; mikäli kirjasta aikoo saada kaiken sen tarjoaman mielihyvän, lukemista on täydennettävä vielä toisella vaiheella. On langetettava tuomio moninaisille vaikutelmille, tunnistettava ohikiitävistä muodoista vahvat ja kestävät. Mutta ei suin päin. Pölyn on annettava laskeutua, ristiriitojen ja kysymysten asettua; on kävel-

tävä, puhuttava, nypittävä ruusujen kuihtuneet terälehdet ja nukahdettava. Yhtäkkiä sitten omia aikojaan, sillä niin luonto hoitaa nämä siirtymät, kirja palaa, mutta nyt toisella lailla. Se leijuu mielen pinnalle kokonaisena. (Woolf 2013, 243)

Woolfin kuvaukset lukemisesta voi ymmärtää metaforisina, mutta niillä on myös konkreettinen merkitys: esimerkiksi ruumiillisen mielen teorial, joihin palaamme hetken kuluttua, korostavat lukemiseen liittyviä fyysisiä ja tilallisia kokemuksia ja toimintaa. Lähilukemisen historiaa hiljattain kartoittanut Annette Federico (2015, 9) lähtee myös liikkeelle Woolfin esseestä määritellesään lähilukemista. Hänen mukaansa lähilukeminen on lukemista koskevan itsetietoisuuden parantamista, jossa syvennetään kriittistä ymmärrystä sekä teoksesta että lukemisen kokemuksesta.

Louise Rosenblatt ja kirjalliset kokemukset

Richardsin ja Woolfin rinnalla keskeinen lukemisen ruumiillisuutta, tilanteisuutta ja poliittisuutta sekä lukukokemuksen kehittämistä pohtinut ajattelija on Rosenblatt, joka teoksessaan *Literature as Exploration* (1938) hahmottelee urauurtavalla tavalla lukijan ja tekstin välistä vuorovaikutusta erityisesti kirjallisuuden opetuksen näkökulmasta.

Rosenblatt kuvaa kirjallisia kokemuksia (*literary experiences*), jotka muodostuvat tekstin ja lukijan välisessä yhteistoiminnassa: ”Jokainen lukija on ainutlaatuinen”, hän tuo vuorovaikutukseen tekstin kanssa ”persoonallisuutensa piirteet, muistot menneistä tapahtumista, nykyhetken tarpeet ja kiinnostuksen kohteet, tietyn hetkellisen mielialan tai tunnelman ja tietyn fyysisen tilanteen” (Rosenblatt 1995, xix, 30).⁷ Rosenblatt painottaa, ettei kukaan toinen ihminen voi lukea esimerkiksi runoa ”toisen puolesta”, sillä teos syntyy lukukokemuksessa: ”Jotta ylipäänsä olisi olemassa runo eikä vain kirjoitettu toteamus, lukijan täytyy kokea, hänen täytyy ’elää’ sen lävitse, mitä lukiessa syntyy” (mts. 33).⁸ Koska kaunokirjallinen teksti kutsuu tuntemaan, kuvittelemaan ja pohtimaan omia esteettisiä piirteitään, kirjallisuus ei ole ”välitettävää informaatiota”, vaan ”kokemuksia, joita voidaan reflektoida” (mts. 292).⁹

Kirjallisuuden opetuksen – käytännössä lähilukemisen opetuksen – tarkoituksena on Rosenblattin mukaan ennen kaikkea kehittää lukijoiden kirjallisia kokemuksia ja ylläpitää lukijoiden luovaa ja aktiivista toimintaa: ”Opettajan tehtävä on vaalia hedelmällistä vuorovaikutusta [--] yksittäisen lukijan ja yksittäisen kaunokirjallisen tekstin välillä” (mts. 26).¹⁰ Tavoitteena on siirtyä ensimmäisistä ruumiillisista reaktioista kohti oman lukukokemuksen pohdintaa ja ymmärrystä. Woolfin tavoin Rosenblatt painottaa, että käsitys teosten esteettisistä piirteistä ja tekijän käyttämien tekniikoiden tunnistaminen rikastuttaa lukukokemusta ja lukemisesta saatavaa nautintoa (mts. 43, 47).

Lähilukemisen merkitystä korostavat ajattelijat kuitenkin muistuttavat, ettei kirjallisuuden tai lukemisen itsessään ajatella olevan henkilökohtaisen tai yhteiskunnallisen muutoksen lähde. Tarvitaan taitavaa lukemista ja sen oppimista.

Kyky vastata tekstin rytmeihin, sointiin ja kuviin tukee taitoa olla vuorovaikutuksessa tekstin kanssa älyllisesti ja tunteellisesti, mikä puolestaan voi auttaa hahmottamaan omien kokemusten lisäksi myös ympäröivää todellisuutta (mts. 48–49, 101). Pelkkä kaunokirjallisten rakenteiden tai tekniikoiden tuntemus ei silti yksin riitä: ”Ymmärrys kaunokirjallisista muodoista jää tyhjäksi ilman inhimillisyyttä” (mts. 51).¹¹

Rosenblatt korostaa siis sekä tekstin tarkkaa lukemista että oman luku-kokemuksen reflektiota. Lukija ei ole kone, joka etsii tekstistä informaatiota, vaan ruumiillinen olento, joka reagoi tekstiin omista lähtökohdistaan. Tässä Rosenblatt eroaa radikaalisti niistä teoreetikoista, jotka pyrkivät kohdistamaan huomion puhtaasti teksteihin. Kertomuksentutkija Wayne C. Booth (1995, ix) huomauttaakin, että Rosenblattin teoksen keskeinen ja aivan liian vähälle huomiolle jäänyt oivallus oli huomion kääntäminen *lukijoiden lähilukemiseen (close reading of readers)*.

Richardsin ajatuksia laajentaen Rosenblatt pitää erityisen tärkeänä, että lukijat tulisivat tietoisiksi tiedostamattomista tulkintakehyksistään, lukutavoistaan ja ennakko-oletuksistaan, joiden kautta erilaiset kulttuuriset ja yhteiskunnalliset rakenteet heijastuvat teksteihin. Kirjallisuus vaikuttaa ”tunteellisella tasolla”, ”samaa tapaan kuin ihmiset ja tilanteet vaikuttavat elämässä”, mutta juuri siksi, että kirjalliset kokemukset ovat kuvitteellisia, niitä ”voidaan reflektoida huolellisemmin” (Rosenblatt 1995, 181).¹² Taidokas lukeminen mahdollistaa ”itsekriittiset kirjalliset kokemukset” (*self-critical literary experience*) ja uusia ajattelun ja tuntemisen tapoja (mts. 101, 297). Rosenblattille kyky kriittiseen lukemiseen on lopulta olennainen osa kaikkea kasvatusta ja jopa demokraattisen yhteiskunnan perusta: ”Demokratia vaatii, että kansalaiset ovat kykeneviä tekemään omat henkilökohtaiset ja sosiaaliset valintansa. Siksi heidän pitäisi olla tunteellisesti ja älyllisesti tietoisia erilaisista mahdollisuuksista, joiden välillä valita” (mts. 184).¹³

Rosenblatt meni edellä käsitellyistä ajattelihoista ehkä pisimmälle hahmotellessaan lukemisen henkilökohtaisia ja yhteiskunnallisia merkityksiä. Kaikkia kolmea yhdistää kuitenkin ajatus kirjallisuuden lukemisen kokonaisvaltaisuudesta sekä siitä, että lukeminen vaatii paitsi virittymistä kohti tekstiä, myös lukiessa syntyvien kokemusten ja vastaanoton tapojen pohdintaa. Richardsin, Woolfin ja Rosenblattin hahmottelemat ideat toistuvat monissa 1900-luvun jälkipuoliskon teorioissa lukemisesta. Erityisesti lukijoiden kokemuksia tarkastelevassa fenomenologisessa kirjallisuudentutkimuksessa ja reseptitutkimuksessa (esim. Georges Poulet, Wolfgang Iser), jälkistrukturalistisissa ja dekonstruktiiivisissa näkökulmissa lukemiseen (esim. Roland Barthes, Paul de Man) sekä tekstin ja lukijan vuorovaikutusta tutkivassa retorisisessa kertomusteoriassa (esim. Booth) jatkettiin seuraavien vuosikymmenten aikana näiden ajatusten kehittelyä – huolimatta siitä, että samaan aikaan ”alkuperäinen” lähilukemisen käsite liitettiin yhä enemmän uskriitikoiden lukemistapaan, joka korosti tekstien sisäisiä rakenteita ja kiinnitti hyvin vähän huomiota ympäröivään yhteiskuntaan tai lukijoiden kokemuksiin.¹⁴

Nykyteorioita lukemisesta

Uusformalistinen ja feministinen lähilukeminen

Viime vuosina etenkin uusformalistiset kirjallisuudentutkijat ovat palanneet lähilukemiseen menetelmänä ja painottaneet ymmärrystä sekä tekstien esteettisistä rakenteista että erilaisista poliittisista rakenteista (tai ”muodoista”), joita tekstit kuljettavat mukanaan ja joita lukijat heijastavat teksteihin (esim. Levinson 2007; Levine 2015; Olson & Copland 2016; ks. myös Ovaska 2020, 44). Jo ennen näitä uusformalistisia näkökulmia feministiset tutkijat tarkensivat huomion siihen, miten yhteiskunnalliset rakenteet muovaavat tekstejä ja miten tavat tulkita ovat tiiviisti sidoksissa yhteiskunnallisiin käytäntöihin ja toimintatapoihin (esim. Lanser 1986; Warhol 2003, 25).

Uusformalismia ja feminististä narratologiaa yhdistää tekstien rakenteiden ja lukemisen tapojen kriittinen analyysi. Molemmissa keskitytään teksteihin ja lukijan ja tekstin väliseen vuorovaikutukseen kuitenkin unohtamatta ympäröivää todellisuutta ja lukemisen kytkeytymistä yhteiskuntaan. Lähilukeminen on tällöin sen pohtimista, miten erilaiset poliittiset rakenteet ja muodot näkyvät teksteissä ja miten erilaiset tulkintakehykset tai -kaavat heijastavat ja osaltaan tuottavat poliittisia rakenteita.

Esimerkiksi Robyn Warhol (2003) on Rosenblattin tavoin painottanut, että lukemisen aikana ilmenevät tuntemukset, tunteet ja tulkinnat ovat usein sekä teoksen muodon että vastaanoton totunnaisten tapojen muovaamia, ja että esimerkiksi totunnaisia sukupuolitettuja tunnerakenteita toisinnetaan juuri näitä kaavoja läpi elämällä. Lähilukeminen voi olla menetelmä, jonka avulla tällaista

dynamiikkaa puretaan. Itsensä feministisesti orientoituneeksi lukijaksi esittelevä Warhol huomaa kyynelehtivänsä stereotyyppisen romantiikkaviihteen äärellä vastoin tahtoaan ja tietoaan. Juuri tämän kokemuksen ristiriitaisuus ja epämukavuus saa hänet pohtimaan tarkemmin tunteellisen vastaanoton kaavamaisista muotoutumista. Hän korostaa, että ilman tuntemista ja kokemuksellisuutta myös romantiikkaviihteen rakenteen analyysi jäisi vajaaksi.

Feministisen teorian piirissä onkin syntynyt näkökulmia, joissa painottuu lukemiseen sisältyvä luovuus, ruumiillisuus ja affektiivisuus ja joissa käsitellään samalla kriittisesti vaateita etäisyyden ottamisesta teksteihin. Etenkin Eve Kosofsky Sedgwick (1997) on pohtinut tekstien rakenteita purkavan poliittisen lähilukemisen ongelmia. Hän nimeää ”paranoidiksi” lukemisen tavan, joka on ”epäilevää” ja ”ennakoivaa”: lukemisen odotetaan paljastavan teksteistä piileviä normatiivisia ja sortavia rakenteita, kuten rasismia, naisvihaa tai homofobiaa. Hän huomauttaa, että maailmassa, jossa sorto ja epäoikeudenmukaisuus ovat rakenteellisia, kaikki muunlainen lukeminen voi vaikuttaa auttamattoman naiivilta (mts. 125). Paranoidin, epäilevän lukemisen riskinä on kuitenkin kyynistyminen ja lukemisen herkkyyden menettäminen. Rinnalle Sedgwick kehittää ajatusta ”reparatiivisesta” lukemisesta, joka on avointa tekstien mahdollisuuksille ja joka kestää epävarmuutta ja mahdollistaa luovuuden ja yllätyksellisyyden. Pyrkimyksenä on tarkentaa huomio tekstin ja lukijan vuorovaikutukseen ennemmin kuin ”paljastaa” tekstin piileviä ongelmia. Tällainen lähilukeminen on kriittistä, mutta samalla affektiivista, tekstien rakenteisiin pureutuvaa mutta tekstin ja lukijan välistä suhdetta vaalivaa.¹⁵

Ruumiillinen mieli ja lukeminen

Monet edellä kuvatuista ajatuksista voi tunnistaa myös tämänhetkistä ruumiillisen ja enaktiivisen mielen teorioihin nojaavista lukemiskäsityksistä, joita kehitetään ja sovelletaan kognitiivisessa kertomuksentutkimuksessa. Näiden tuoreiden näkökulmien perusajatus on, että kokemukset syntyvät ruumiillisen olion (kuten lukevan ihmisen) ja ympäristön (kuten tekstin) välisessä vuorovaikutuksessa, toisin sanoin toiminnallisesti (*enactive*). Esimerkiksi Marco Caracciolo (2014) on paljolti Rosenblattin tapaan hahmotellut, miten ”kertomuslähtöisiin kokemuksiin” (*story-driven experiences*) kertyy merkityksiä lukijan kokemustaustasta eli esimerkiksi niistä havainnoista, muistoista ja tiedosta, jotka lukija tuo mukanaan kohtaamiseensa tekstin kanssa. Siinä missä uusformalistiset ja feministiset kriitikot keskittyvät erityisesti tekstien ja lukutapojen välittämiin poliittisiin rakenteisiin, ruumiillisen mielen teoriaa hyödyntävät tutkijat korostavat ruumiillisten lukijoiden vuorovaikutusta teoksen ja lukutilanteen materiaalistien ja kokemuksellisten ympäristöjen kanssa.

Esimerkiksi Anežka Kuzmičová (2016) on tarkastellut paikan ja aistikokemuksen roolia todellisissa lukutilanteissa. Hänen mukaansa lukupaikan piirteet

voivat toimia ”ympäristöllisinä lavasteina” luettavan kertomuksen kokemiselle ja mahdollisesti lisätä lukemisen nautintoa. Lukutilanteen nautinnollisuus riippuu osaltaan myös tekstin ja paikan yhteensopivuudesta: kovin kompleksista teosta voi olla vaikea lukea hälyisessä tai epämiellyttävässä ympäristössä (vaikkapa täydessä junassa), kun taas muodoltaan yksinkertaisempi teos voi auttaa lukijaa etäännyttämään tietoisuuttaan hälystä. Kuzmičován katsaus materiaalisen lukemisympäristön vaikutuksesta lukukokemukseen täydentää Woolfinkin ajatuksia siitä, miten teoksesta tulee lukiessa osa ympäristöä.

Myös Merja Polvinen (2017) on käsitellyt lukemista käytäntönä, joka vaatii ruumiillista toimintaa ja tietynlaisia havainnon lajeja. Polviselle etenkin fiktiiviset kertomukset ovat tuotoksia, jotka ohjaavat lukijaa pysymään tietoisena kertomusten keinotekoisuudesta ja esteettisistä piirteistä – itse asiassa Polvinen väittää, ettei fiktion kokeminen ole edes mahdollista ilman tällaista tietoisuutta. Mielenfilosofi Alva Noë (2014), jonka teorioita Polvinenkin soveltaa, esittää *Omituisia työkaluja* -teoksessaan, että siinä missä muut työkalut on tehty helpottamaan jotain tiettyä toimintaa, taideteokset ovat ”omituisia työkaluja”: ne eivät helpota mitään vaan pikemminkin pysäyttävät toiminnan (kuten vaikkapa automatisoituneen lukemisen). Näin tehdessään ne ohjaavat tiedostamaan, miten kokemuksemme ja tapamme ovat muovautuneet, ja samalla muovaavat niitä itse. (Ks. myös Kortekallio 2020, 83, 142.)

Edellä esitellyt kirjallisuudentutkijat ovat korostaneet, että vuorovaikutus teoksen kanssa vaatii taitoja, jotka kytkeytyvät sekä materiaalisiin että kulttuurisiin konteksteihin kuten lukemisen fyysiseen ympäristöön, yhteiskunnalliseen ja poliittiseen tilanteeseen sekä teoksen esteettisiin rakenteisiin kuten kerrontatilanteeseen tai lajityyppiin. Kuten Jane Gallop (2007, 183) kirjoittaa, lähilukeminen on taito, jolla on arvoa kirjallisuudentutkimuksen lisäksi monilla eri aloilla ja monien eri alojen opiskelijoille. Pohdimme seuraavaksi viimeaikaisia lähilukemisen sovelluksia erityisesti monitieteisessä lääketieteellisessä ja ympäristöhumanistisessa tutkimuksessa ja opetuksessa ja hahmottelemme lähilukemisen roolia digitaalisena aikana.

Lähilukemisen nykysovelluksia

Kerronnallinen lääketiede ja lähilukeminen: kohti toista

Kirjallisuudentutkija ja lääkäri Rita Charon on soveltanut lähilukemista kerronnallisen lääketieteen opetusmenetelmänä.¹⁶ Hän näkee kyvyssä tarkkaan lukemiseen mahdollisuuden kehittää lääketieteellistä koulutusta ja tutkimusta ja auttaa lääkäreitä ottamaan paremmin huomioon yksilöiden kokemukset ja elämäntilanteiden ainutkertaisuuden. Charon esittää, että lähilukemisen perustaidot ovat sovellettavissa kaikkeen vuorovaikutukseen: kyky virittyä kohti toista ja tunnistaa toisen näkökulma, taito hahmottaa yksilön kokemus-

*Posthumanistisessa kontekstissa lukemisen kokemus
näyttäytyy luonteeltaan avoimena ja kehittyvänä,
vähittäisiä muodonmuutoksia mahdollistavana.*

ten sidoksisuus aikaan ja paikkaan, kyky nähdä ilmiöiden syy-seuraussuhteita, havaita muutoksia ja tunnistaa erilaisia ilmaisutyyplejä, viittauksia, aukkoja, metaforia ja symboleita ovat keskeinen osa myös lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattilaisen ja potilaan kohtaamista. Kerronnallisen lääketieteen oletus onkin, että jos terveydenhuollon ammattilaiset oppivat kiinnittämään tarkkaa huomiota toisten kertomuksiin, niiden yksityiskohtiin ja piirteisiin sekä suhtautumaan kriittisesti ja reflektioivasti omiin tapoihinsa reagoida toisten tarinoihin, myös parempi, välittävä ja huomioiva hoito tulee mahdolliseksi. Päämääränä on kehittää kaunokirjallisten teosten lähilukemisen avulla ”kerronnallista kompetenssia”: ymmärrystä siitä, miten kertomukset toimivat, kykyä tunnistaa ja omaksua toisten ihmisten tarinoita ja tulla liikutetuksi toimintaan. (Charon 2006, vii, 4, 107; 2016.)

Kirjallisuuden luomat kokemusmaailmat voivat auttaa hahmottamaan erilaisia näkökulmia, tilanteita ja tapoja olla maailmassa. Kuten Charon (2006, 21) kirjoittaa, terveiden ja sairaiden välillä on kuilu: sairaus luo kokemusmaailman, joka on monin tavoin erilainen kuin terveenä, ja sairauden ja kivun kokemuksia on usein vaikea ilmaista sanoin. Sairauskertomuksia tutkinut Ann Jurecic (2012, 44) huomauttaa, että keskeisin ongelma ei ole kuitenkaan, miten esimerkiksi kivun kokemuksia voidaan kääntää sanoiksi, vaan se, pystymmekö kohtaamaan toisten kertomuksia: kuuntelemmeko me ja mitä me kuulemme? Millaisten kehysten läpi luemme toisten tarinoita?

Kirjallisuus ja sen lähilukeminen ohjaavat pohtimaan mahdollisuuksia ymmärtää toisten kokemuksia. Emme voi koskaan tietää, miltä esimerkiksi toisen olennon kokema kipu tuntuu, mutta toisen kokemus voidaan silti havaita ja tunnistaa. Kaunokirjalliset ja elämäkerralliset kertomukset, runot ja näytelmät ja myös potilaiden vastaanotoilla kertomat tarinat luovat kokemuksellista tietoa, joka on radikaalisti erilaista kuin esimerkiksi lääketieteellinen tieto sairauksista, niiden syistä ja hoitokeinoista. Kuten Rosenblatt (1995, 292) muistuttaa, kirjallisuudessa ja kertomuksissa ei rakennu välitettävää infor-

maatiota vaan kokemuksia, joita voidaan reflektoida. Samalla erityisesti kaunokirjallisuuden kuuluvan monimerkityksisyyden ymmärtäminen voi tarjota hyvän käsitellä ja sietää myös lääketieteelliseen tietoon väijäämättä sisältyvää epävarmuutta, eri tulkintavaihtoehtoja ja erilaisia vaihtoehtoisia tapoja toimia (esimerkiksi vaihtoehtoisia diagnooseja tai hoitolinjoja). Se voi myös auttaa tunnistamaan monimutkaisia rakenteita ja prosesseja: refleктоimaan erilaisia materiaalisia, sosiaalisia ja poliittisia tilanteita ja niiden yhteisvaikutuksia, esimerkiksi rakenteellista epätasa-arvoa ja syrjintää, jotka vaikuttavat lääketieteenkin käytännöissä. (Ks. myös Charon 2016, 172–74; 2006, 231.)

Rosenblattin tavoin Charon korostaa, miten tärkeää on kyetä tarkastelemaan omia lukutapojaan ja miten taitava vuorovaikutus kaunokirjallisten tekstien ja todellisten kertomusten kanssa voi samalla tarjota väylän uusille tavoille hahmottaa todellisuutta ja omia tulkintojaan siitä. Tekstien ja tarinoiden kanssa vuorovaikutuksessa syntyvien kokemusten pohtiminen mahdollistaa omien ennakkoluulojen ja esimerkiksi etuoikeuksien havaitsemisen. Toisen kokemusmaailman, näkökulman ja tilanteen tunnistaminen voi auttaa myös ymmärtämään, miten omat valinnat vaikuttavat toisiin (ks. myös Rosenblatt 1995, 176). Lisäksi Charon (2016, 176) painottaa kirjallisuuden lähilukemiseen olennaisesti kuuluvan intersubjektiivisuuden merkitystä: lähilukeminen on toimintaa, jossa lukija on vuorovaikutuksessa tekstin, tekstin taustalle kuvitellun kirjailijan ja toisten lukijoiden kanssa. Kun oma lukukokemus käännetään sanoiksi – analyysiksi tai tulkinnaksi, joka jaetaan toisten lukijoiden kanssa suullisesti tai tekstin muodossa – se mahdollistaa kollektiivisia muutoksia.

Ekokriittinen ja posthumanistinen lukeminen: kohti limittyneisyyttä

Ekologisen kriisin keskellä lukemista on käsitelty myös suhteessa ei-inhimillisiin ympäristöihin. Laajasti ympäristöhumanistisiksi ymmärrettävät lähestymistavat ovat hyödyntäneet lähilukemisen taidollisia herkkyyksiä erityisesti ihmisen ekologisen kytkeytyneisyyden ymmärtämisessä – ja samalla tunnistaneet inhimillisen ymmärryksen rajoja. Lähilukemista hyödyntäville ympäristöhumanisteille on selvää, että vaikka ihmiset – lukijat – ovat aina materiaalisten ja ekologisten ympäristöjensä luomuksia, materiaalisuutta ja ekologisuuutta ei voida ajatella ilman kulttuurisia näkökulmia. (Ks. esim. Weik von Mossner 2017; Lummaa 2019.)

Ekokriittisessä kirjallisuudentutkimuksessa on viime vuosina herännyt uutta kiinnostusta tekstin muodon analyysiin (esim. Lehtimäki 2013; James 2015; Weik von Mossner 2017). Erin Jamesin (2015) ekonarratologisessa lähestymistavassa fiktiiviset kertomukset mallintavat ympäristöllisiä kokemuksia ja toimivat siten siltana erilaisten kokemuksen tapojen – esimerkiksi englantilaisen ja nigerialaisen kertojan – välillä. Ekonarratologinen lähestymistapa eroaa muusta narratologisesta keskustelusta siinä, että ei-inhimillinen ympäristö

ymmärretään kaikkea kertomista jäsentäväksi olosuhteeksi, joka vaikuttaa muun muassa käsityksiin siitä, millaisia tapahtumia, olioita ja syy-seuraus-suh-teita ympäristössä voidaan pitää mahdollisina ja uskottavina – siis käsityksiin ”luonnollisuudesta”. Jamesin ajattelu ammentaaakin jo edellä esitellystä kog-nitiivisesta kertomusentutkimuksesta. Jamesin mukaan ekonarratologinen lähilukeminen voi auttaa ymmärtämään koettujen ympäristöjen välisiä eroja ja toimia siten osana ympäristöpoliittista dialogia.

Kun James keskittyy inhimillisiin näkökulmiin, Serenella Iovinin ja Serpil Oppermanin teoreettisesta työstä ponnistava materiaallinen ekokritiikki esittää, että kirjallisuus voi välittää myös ei-inhimillisiä merkityksiä. Materiaalisessa ekokritiikissä hahmotellaan aineen käsitteellistä ja käytännöllistä toimijuutta. Inhimillinen mielikuvituskin ymmärretään materiaalisesti muotoutuneena ilmiönä, johon vaikuttavat erilaiset ei-inhimilliset toimijuudet ja suhteet, kuten evoluutio ja elinympäristöt. Iovino ja Opperman (2012, 83) lukevatkin esiin sekä inhimillisiä merkityksiä että niitä ei-inhimillisiä muotoja ja voimia, jotka ”ker-tovat tarinoitaan” ihmisten kirjoittamien tekstien ”läpi”.¹⁷ Lähilukemisen taitoa sovelletaan näin entistä laajempaan kenttään: inhimillisten ja ei-inhimillisten merkitysten yhteismuotoutumiseen. Kerronnallisen lääketieteen tapaan kyse on etenkin merkityksellisten suhteiden tunnistamisesta ja kuuntelevan asen-teen harjoittamisesta.

Kirjallisiin kokemuksiin voi kuulua ympäristöllisiä ja inhimillisen ylittäviä ruumiillisia kokemuksia, joita lähilukemisen metodi voi auttaa tarkentamaan ja jäsentämään. Kun tarkastellaan itsereflektiivisesti lukemiskokemuksen muotoutumista tekstin ”kognitiivisessa ympäristössä”, voidaan myös hie-man helpommin kiinnittää huomiota muiden kokemusten muotoutumiseen muissa ympäristöissä. Lukemisen limittyminen ympäristöön ja ei-inhimillisiin toimijuuksiin tarjoutuu siis malliksi kokemuksen limittyneisyydelle yleensä. Kuten posthumanistista lukemista teoretisoineet tutkijat ovat korostaneet, tällainen limittyneisyys tuo kokemuksen ja analyysin piiriin sekä inhimillisen ymmärryksen rajoja että niitä ei-inhimillisiä voimia, jotka ovat läsnä myös luke-misessa ja kirjoittamisessa. Karoliina Lummaa (2019, 50) onkin luonnehtinut posthumanistista lukemista ”ei-inhimillisten voimien esiinmanaamiseksi” (ks. myös Herbrechter 2013; Kortekallio 2020).

Posthumanistisessa kontekstissa lukemisen kokemus näyttäytyy luonteel-taan avoimena ja kehittyvänä, vähittäisiä muodonmuutoksia mahdollistavana. Tässä posthumanistinen näkemys yhdistyy feministiseen teoriaan, jossa sub-jektiuden ymmärretään muotoutuvan ruumiillisen, yhteiskunnallisten raken-teiden ja normien rajoittaman toiminnan ja toistojen kautta (ks. esim. Butler 1990). Kriittinen lukija joutuu kohtaamaan ongelmallisia ja kivuliaitakin kult-tuurisia ja teknologisia rakenteita, esimerkiksi kyseenalaistamaan ihmiskerto-jan valta-aseman. Tällainen kokemuksellinen ja kriittinen lukeminen on per-formatiivista toimintaa, jossa ei ole kysymys uusien ajattelun tai subjektiuden muotojen välittömästä haltuunotosta vaan siitä, ”kuinka toimia siinä ansassa,

johon on väistämättä joutunut” (Butler & Kotz 1995, 264; ks. myös Armstrong 2011; Kortekallio 2020, 31–35, 41–59).

Digitaalinen lukeminen: lähi, hyper, kone ja etä

Lukemisen limittyminen ympäristöön ja ei-inhimillisiin toimijuuksiin tulee esiin myös vuorovaikutuksessa digitaalisten aineistojen kanssa. Digitaalinen kulttuuri, kuten sosiaalinen media, nähdään usein uhkana lukutaidolle ja erityisesti kyvyllä lähilukea kirjallisia ja visuaalisia tekstejä (ks. esim. Wolf 2019), mutta sitä voidaan myös ymmärtää ruumiillisia ja ympäristöllisiä lukemiskäsityksiä soveltaen. Digitaaliset teknologiat voivat kutsua lähilukemaan tai synnyttää lukemisen tapoja, jotka elävät lähilukemisen rinnalla.

Esimerkiksi N. Katherine Hayles (2010) on pohtinut lähilukemisen suhdetta digiaikana kehittyviin lukemisen tapoihin: hyperlukemiseen, jota määrittää nopea liikkuminen erilaisten aineistojen välillä (esimerkiksi verkossa tai eri sovellusten välillä) ja konelukemiseen, jossa tietokone lukee ihmisen puolesta laajoja aineistoja ja luo yhteyksiä niiden välille. Franco Moretti (2000; 2013) etälukemisen (*distant reading*) menetelmä hyödyntää niin ikään konelukemistä: sen avulla voidaan saada tietoa esimerkiksi eri kirjallisuudenlajien leviämisestä, kertojarakenteista, juonikaavoista tai teosten pituuksista eri aikoina. Hän kiinnittää huomiota siihen, miten lähilukeminen kohdistuu usein kapeaan länsimaiseen kirjallisuuden kaanoniin, jonka perusteella päädytään tekemään turhan laajoja päätelmiä kirjallisuudesta. Etälukeminen tuo näkyväksi suuressa aineistossa ilmeneviä rakenteita ja korjaa siten lähilukemisen rajoitteita.

Olennaista on, etteivät lähi-, hyper-, kone- tai etälukeminen ole välttämättä toisiaan poissulkevia tai toisensa kumoavia lukijan ja tekstin vuorovaikutuksen muotoja. Painettujen tekstien ja digitaalisten aineistojen lukeminen vaativat erilaisia luku- ja tekstitaitoja ja toisaalta ne myös mahdollistavat erilaisia toimia: vaikkapa äänikirjojen kuunteleminen mahdollistaa fyysisen liikkumisen erilaisissa ympäristöissä, ja sosiaalisen median tarjoamat vuorovaikutuksen muodot voivat tukea kirjallisuuden klassikoiden lähilukemista, kuten Hayles (2010, 76) ehdottaa. Digitaalisten aineistojen kohtaaminen voi auttaa huomiomaan paremmin myös sitä, miten painettujenkin aineistojen lukemiseen osallistuu ei-inhimillisiä toimijuuksia (ks. myös Piippo & Roine 2020).

Lopuksi: Lähilukeminen ja muutos

Edellä esiteltyjä ajattelijoita yhdistää näkemys siitä, että lähilukeminen on luovaa kriittistä toimintaa. Lähilukemisessa yhdistyvät subjektiivisuus ja objektiivisuus, affektiivisuus ja reflektiivisyys, kriittisyys ja herkkyyden ottaminen ja virittyminen kohti tekstiä ja omaa lukukokemusta. Lisäksi

lähilukeminen on vääjäämättä intersubjektiivista ja ympäristöllistä (ekologista ja limittyvää): tekstin kautta syntyy yhteys toisiin lukijoihin ja kirjailijaan, ja vuorovaikutuksessaan tekstin kanssa lukija on osa moninaisia ei-inhimillisiä verkostoja. Tästä syystä lähilukeminen voi luoda kollektiivisia muutoksia.

Taitavan lukemisen oppiminen onkin lukemisen ruumiillisuutta, poliittisuutta, ympäristöllisyyttä ja intersubjektiivisuutta korostavilla ajattelijoilla perustava henkilökohtaisen ja yhteiskunnallisen muutoksen keino. Viime vuosina sekä kirjallisuusteoreetikot että monet empiiristä tutkimusta tekevät ovat painottaneet kirjallisuuden vaikutuksia lukijoihin, erityisesti lukijoiden käsityksiin toisista ihmisistä ja olioista, itsestä ja maailmasta. Tutkijoiden hypoteeseissa kirjallisuuden lukeminen mahdollistaa ensinnäkin ymmärryksen toisten kokemuksista ja eri näkökulmien eroista. Tätä on kuvattu esimerkiksi sosiaalisen tiedon, näkökulman vaihtamisen ja kerronnallisen empatian käsitteillä (Felski 2008; Meretoja 2018; Keen 2007) ja testattu myös empiirisissä tutkimuksissa (esim. Kuzmičová et al. 2017). Toiseksi, lähilukemisen tarjoamaa itsereflektiota ja ymmärrystä omista kokemuksista ja reaktioista on puolestaan tarkasteltu esimerkiksi kokemusten tunnistamisen ja itseymmärryksen käsitteiden avulla (Felski 2008; Meretoja 2018), ja empiirisesti on tutkittu esimerkiksi muutoksia lukijoiden persoonallisuudessa ja käsityksissä itsestä (esim. Sikora ym. 2011).

Erityisesti lähilukemista pohtineet tutkijat nostavat esiin myös kolmannen lukemisen mahdollisen vaikutuksen. Kuten olemme kuvanneet, lähilukeminen voi mahdollistaa subjektiivisten ja objektiivisten tietämisen tapojen yhdistämisen ja auttaa ymmärtämään tilanteiden ja tapahtumien monimerkityksisyyttä. Tietämisen ja siihen monesti liitettävän varmuuden vaateen sijaan tärkeää on asioiden ja ilmiöiden avoin kohtaaminen: epävarmuuden ja tietämättömyyden hyväksyminen (Sedgwick 1997; Charon 2006; Jurecic 2012, 62–63, 128) sekä erilaisten mahdollisuuksien tunnistaminen ja kyky kuvitella niitä – ”mahdollisen taju” (Meretoja 2018; ks. myös Rosenblatt 1995, 184).

Lähilukemisen merkitystä korostavat ajattelijat kuitenkin muistuttavat, ettei kirjallisuuden tai lukemisen *itsessään* ajatella olevan henkilökohtaisen tai yhteiskunnallisen muutoksen lähde. Tarvitaan taitavaa lukemista ja sen oppimista. Edellä käsitellyt ajattelijat toisin sanoen korostavat, että kirjallisuuden mahdolliset vaikutukset ovat aina sidoksissa lukemisen konteksteihin ja lukutapoihin. Rosenblatt (1995, 187–89) painottaa, ettei kaunokirjallisuuden vaikutuksia voida ymmärtää minkään yksinkertaistetun teorian perusteella vaan kysymys on monimutkaisesta kudoksesta, jossa kirjalliset kokemukset ja muut vaikutukset kertyvät yhteen.¹⁸

Esittelemämme lähilukemisen sovellukset osoittavat, miten moninaisesti ja laajasti lukemisen avulla voidaan pohtia henkilökohtaisia, yhteiskunnallisia ja globaaleja ilmiöitä: se tarjoaa avaimia niin äärimmäisen yksityisen (kipu ja sairaus) kuin ihmistä laajemman kokemuksen (ekologinen limittyneisyys) käsitelyyn. Lukemisen mahdolliset vaikutukset syntyvät aina suhteessa muuhun

maailmaan, tiettyssä kontekstissa ja tilanteessa. Kirjallisuuden lukeminen onkin ainutlaatuinen tila, jossa on mahdollista kokea yhtä aikaa jotakin syvän henkilökohtaista ja jotakin itsen ylittävää. Lukija elää erilaisten ruumiillisten kokemusten ja tunteiden lävitse: syntyy uudenlaista ajattelua ja uusia merkityksiä.

Viitteet

- 1** Felski (2008, 52) mukailee filosofi Richard Rortyn kuuluisaa lausahdusta. Lähilukemisen määrittelystä ja nykytilanteesta, ks. esim. DuBois & Lentricchia (2003); Gallop (2007); Culler (2010); Guillory (2010); Federico (2015).
- 2** Uuskriitikot saivat vaikutteita erityisesti T. S. Eliotilta, joka pohtii esimerkiksi esseessään "The Perfect Critic" (1921), missä määrin kirjallisuuskritiikki on "tunnetta" tai "ajattelua", ja painottaa kriittisen lukijan kykyä sulkeistaa omat tunnereaktionsa.
- 3** Ehkä äärimmäinen esimerkki etäisyyden ottamisesta on Morettin (2013) "etälukeminen" (*distant reading*): Moretti painottaa laajojen kirjallisuushistoriallisten aineistojen ja verkostojen tutkimusta digitaalisin ja koneellisin menetelmin. Mutta kuten Jonathan Culler (2010, 30) huomauttaa, lähilukemisen vastakohta ei ole niinkään etälukeminen vaan "huolimaton" tai "välinpitämätön" lukeminen.
- 4** Keskitymme artikkelissa erityisesti angloamerikkalaisiin lähilukemisen teorioihin ja uusiin kansainvälisiin lähilukemisen sovelluksiin. Käsittelyn ulkopuolelle jää näin venäläinen formalismi, joka on vaikuttanut erityisesti strukturalistisiin ja jälkistrukturalistisiin lukemisen käytäntöihin ja dekonstruktioon, sekä lähilukemisen asema ja vaiheet suomalaisen kirjallisuuden tutkimuksen ja -opetuksen historiassa. Suomessa uuskriittisellä lähilukemisella on vahvat perinteet myös äidinkielen opetuksessa, ja toivommekin että artikkelimme auttaa laajentamaan opettajien käsityksiä lukemisen mahdollisuuksista. Suomessa lähilukemista ovat esitelleet esimerkiksi Koskela ja Rojola (1997).
- 5** Richards (1930, 203) käyttää termiä ensimmäistä kertaa kirjoittaessaan esimerkiksi, että "arvostettava runous" kutsuu "lähilukemaan". Termin historiasta, ks. Guillory (2010, 12–13) ja Federico (2015, 27). Myöhemmin uuskriitikot tunnetusti kritisoiivat Richardsia affektioharhasta (Wimsatt & Beardsley 1949) ja kehittivät lähilukemisen menetelmää omaan suuntaansa.
- 6** Myös lukemisen fenomenologiassa ja reseptiotutkimuksessa on nojattu myöhemmin Woolfin ajatuksiin (esim. Iser 1972).
- 7** "[E]ach reader is unique"; "The reader brings to the work personality traits, memories of past events, present needs and preoccupations, a particular mood of the moment, and a particular physical condition". Kaikki Rosenblattin teoksen suomennokset kirjoittajien.
- 8** "If there is indeed to be a poem and not simply a literal statement, the reader must have the experience, must 'live through' what is being created during reading".
- 9** "[E]xperiences to be reflected on".
- 10** "The teacher's task is to foster fruitful interactions [...] between individual readers and individual literary texts".
- 11** "Knowledge of literary forms is empty without accompanying humanity".
- 12** "The peculiar power of the literary work of art resides in its influence on an

emotional level, analogous to the kind of influence exerted by people and situations in life. Yet precisely because the literary experience is imaginary, it can be reflected on more judiciously”.

13 ”Democracy requires a body of citizens capable of making their own personal and social choices. The corollary of this is that they should be emotionally and intellectually aware of the possible alternatives from which to choose”.

14 Uuskritiikkiä vastaan kehittyikin 1970-luvulta lähtien lukemisen poliittisuutta ja yhteiskunnallisia konteksteja korostavia suuntauksia, etenkin uushistoristista tutkimusta, joiden on monesti ajateltu luopuneen lähilukemisesta menetelmänään ongelmallisten lähtöoletusten vuoksi: erityisen ongelmallisena pidettiin ajatusta kirjallisuuden lukemisesta ympäröivästä todellisuudesta irrallisena (ks. esim. Gallop 2007; Armstrong 2011). Toisaalta myös monet kirjallisuuden yhteiskunnallisuutta painottavat tutkijat (esim. Stephen Greenblatt ja Catherine Gallagher) ovat kirjoittaneet vaikuttavia analyyseja metodinaan nimenomaan lähilukeminen. DuBois & Lentricchia (2003, ix) huomauttavatkin lähi-

lukemisen historiaa hahmotellessaan, että tekstien rakenteisiin ja muotoon pureutuvat ”formalistisina” pidetyt teoreetikot ovat aina olleet kiinnostuneita myös tekstien ulkopuolisesta maailmasta, ja että tekstien historiallisuutta ja konteksteja painottavat tutkijat puolestaan ovat taitavimmillaan silloin, kun he kiinnittävät tarkkaa huomiota tekstien esteettisiin piirteisiin.

15 Tällaisen ”paranoidin” tai ”symptomaattisen” luennan ongelmista, ks. myös Best & Marcus (2009); Jurecic (2012).

16 Charon nojaa mm. Woolfin, Rosenblattin ja niin ikään 1930-luvulla kirjoittaneen William Empsonin (1953) ajatuksiin lukemisesta ja kaunokirjallisten tekstien monimerkityksisyyttä.

17 Iovinin ja Oppermanin käytössä ”kertominen” ja ”tarinat” ovat huomattavasti avoimempia käsitteitä kuin narratologisissa teorioissa – ei esimerkiksi oleteta, että materiaalisista prosesseista on löydettävissä intentionaalisia kertojia. Kritiikistä, ks. Raipola (2019).

18 Kirjallisuuden opetuksen ja sen vaikutusten empiirisestä tutkimuksesta, ks. esim. Fialho, Zyngier & Bourke (2016).

Kirjallisuus

- Armstrong, Paul B. 2011. In Defense of Reading. *New Literary History* 42(1), 87–113. DOI: 10.2307/23012557.
- Best, Stephen & Sharon Marcus 2009. Surface Reading: An Introduction. *Representations* 108(1), 1–21. DOI: 10.1525/rep.2009.108.1.1.
- Booth, Wayne C. 1995. Foreword. Teoksessa Louise Rosenblatt, *Literature as Exploration*. 5th ed. New York: MLA, vii–xiv.
- Butler, Judith 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London & New York: Routledge.
- Butler, Judith & Liz Kotz 1995. Haluttu ruumis (The Body You Want, 1992). Suom. Leena-Maija Rossi. Teoksessa *Kuva ja vastakuvat: Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa*. Toim. Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus, 262–81.
- Caracciolo, Marco 2014. *The Experientiality of Narrative: An Enactivist Approach*. Berlin: De Gruyter. DOI: 10.1515/9783110365658.

- Charon, Rita 2006. *Narrative Medicine: Honoring the Stories of Illness*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Charon, Rita 2016. Close Reading: The Signature Method of Narrative Medicine. Teoksessa *The Principles and Practice of Narrative Medicine*. Eds Rita Charon & al. New York & Oxford: Oxford University Press, 157–79. DOI:10.1093/med/9780199360192.003.0008.
- Culler, Jonathan 2010. The Closeness of Close Reading. *ADE Bulletin* 149, 20–25. DOI: 10.1632/ade.149.20.
- DuBois, Andrew & Frank Lentricchia 2003. Preface. Teoksessa *Close Reading: The Reader*. Eds Frank Lentricchia & Andrew DuBois. Durham, NC: Duke University Press, ix.
- Eagleton, Terry 2011 (1983). *Literary Theory: An Introduction*. 2nd ed, 2.p. Minneapolis, MN: Wiley-Blackwell.
- Eliot, T. S. 1950. The Perfect Critic (1921). Teoksessa Eliot, *The Sacred Wood: Essays on Poetry and Criticism*. 7th ed. London: Methuen, 1–11.
- Empson, William 1953 (1930). *Seven Types of Ambiguity*. London: New Directions.
- Federico, Annette 2015. *Engagements with Close Reading*. London & New York: Routledge.
- Felski, Rita 2008. *Uses of Literature*. New York: Wiley-Blackwell. DOI:10.1002/9781444302790.
- Fialho, Olivia, Sonia Zyngier & Michael Bourke 2016. Empirical Approaches to the Study of Literature in Learning Environments: An Overview. Teoksessa *Scientific Approaches to Literature in Learning Environments*. Eds Olivia Fialho & Sonia Zyngier. Amsterdam: John Benjamins, 1–16. DOI: 1075/lal.24.01fia.
- Gallop, Jane 2007. The Historicization of Literary Studies and the Fate of Close Reading. *Profession*, 181–86. DOI: 10.2307/25595865.
- Guillory, John 2010. Close Reading: Prologue and Epilogue. *ADE Bulletin* 149, 8–14. DOI: 10.1632/ade.149.8.
- Hayles, N. Katherine 2010. How We Read: Close, Hyper, Machine. *ADE Bulletin* 150, 62–79. DOI: 10.1632/ade.150.62.
- Herbrechter, Stefan 2013. *Posthumanism: A Critical Analysis*. London: Bloomsbury.
- Iovino, Serenella & Serpil Oppermann 2012. Material Ecocriticism: Materiality, Agency, and Models of Narrativity. *Ecozon@* 3(1), 75–91. DOI: 10.37536/ECOZONA.2012.3.1.452.
- Iser, Wolfgang 1972. The Reading Process: A Phenomenological Approach. *New Literary History* 3(2), 279–99. DOI: 10.2307/468316.
- James, Erin 2015. *The Storyworld Accord: Econarratology and Postcolonial Narratives*. Lincoln: University of Nebraska Press. DOI: 10.2307/j.ctt1d9898m.
- Jurecic, Ann 2012. *Illness as Narrative*. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.
- Keen, Susan 2007. *Empathy and the Novel*. Oxford: Oxford University Press.
- Kortekallio, Kaisa 2020. *Reading Mutant Narratives: The Bodily Experientiality of Contemporary Ecological Science Fiction*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/309144>.
- Koskela, Lasse & Lea Rojola 1997. *Lukijan ABC-kirja: Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin*. Tietolipas 150. Helsinki: SKS.
- Kuzmičová, Anežka 2016. Does It Matter Where You Read? Situating Narrative in Physical Environment. *Communication Theory* 26(3), 290–308. DOI: 10.1111/comt.12084.
- Kuzmičová, Anežka, Anne Mangen, Hildegunn Støle & Anne Charlotte Begnum 2017. Literature and Readers' Empathy: A Qualitative Text Manipulation Study. *Language and Literature: International Journal of Stylistics* 26(2), 137–52. DOI: 10.1177/0963947017704729.
- Lanser, Susan 1986. Toward a Feminist Narratology. *Style* 20(3), 341–63. DOI: 10.2307/42945612.
- Lehtimäki, Markku 2013. Natural Environments in Narrative Contexts: Cross-pollinating Ecocriticism and Narrative Theory. *Storyworlds: A Journal of Narrative Studies* 5, 119–41. DOI: 10.5250/storyworlds.5.2013.0119.
- Levine, Caroline 2015. *Forms: Whole, Rhythm, Hierarchy, Network*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Levinson, Marjorie 2007. What Is New Formalism? *PMLA* 122(2), 558–69. DOI: 10.2307/25501722.
- Lummaa, Karoliina 2019. Posthumanist Reading: Witnessing Ghosts, Summoning Nonhuman Powers. Teoksessa *Reconfiguring Human, Nonhuman and Posthuman in Literature and Culture*. Eds Sanna Karkulehto, Aino-Kaisa Koistinen & Essi Varis. London: Routledge, 41–56.
- Meretoja, Hanna 2018. *The Ethics of Storytelling: Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford: Oxford University Press. DOI:10.1093/oso/9780190649364.001.0001.
- Moretti, Franco 2000. Conjectures on World Literature. *New Left Review* 1(4), 54–68. <https://newleftreview.org/issues/11/articles/franco-moretti-conjectures-on-world-literature.pdf>.
- 2013. *Distant Reading*. London: Verso.
- Noë, Alva 2019. *Omituisia työkaluja: Taide ja ihmisluento (Strange Tools: Art and Human Nature, 2014)*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: niin & näin.
- Olson, Greta & Sarah Copland 2016. Towards a Politics of Form. *European Journal of English Studies* 20(3), 207–21. DOI: 10.1080/13825577.2016.1230374.
- Ovaska, Anna 2020. *Fictions of Madness: Shattering Minds and Worlds in Modernist Finnish Literature*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/310544>.
- Piippo, Laura & Hanna-Riikka Roine 2020. Kirjallisuudesta ja sen lukijoista digitaalisissa ympäristöissä. *niin & näin* 3, 29–34.
- Polvinen, Merja 2017. Cognitive Science and the Double Vision of Fiction. Teoksessa *Cognitive Literary Science: Dialogues Between Literature and Cognition*. Eds Michael Burke & Emily T. Troscianko. Oxford: Oxford University Press, 135–50. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780190496869.003.0008.
- Raipola, Juha 2019. Unnarratable Matter: Emergence, Narrative, and Material Ecocriticism. Teoksessa *Reconfiguring Human, Nonhuman and Posthuman in Literature and Culture*. Eds Sanna Karkulehto, Aino-Kaisa Koistinen & Essi Varis. London: Routledge, 263–80.
- Richards, I. A. 1930 (1929). *Practical Criticism*. 2nd edition. Edinburgh: Edinburgh Press.
- Rosenblatt, Louise 1995 (1938). *Literature as Exploration*. 5th edition. New York: MLA.
- Sedgwick, Eve Kosofsky 1997. Paranoid Reading and Reparative Reading or, You're so Paranoid, You Probably Think This Introduction Is about You. Teoksessa *Novel Gazing: Queer Readings in Fiction*. Ed. Eve Kosofsky Sedgwick. Durham, NC: Duke University Press, 1–37. DOI: 10.1215/9780822382478-001.
- Sikora, Shelley, Don Kuiken & David S. Miall 2011. Expressive Reading: A Phenomenological Study of Readers' Experience of Coleridge's 'The Rime of the Ancient Mariner'. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts* 5(3), 258–68. DOI: 10.1037/a0021999.
- Warhol, Robyn 2003. *Having a Good Cry: Effeminate Feelings and Pop-culture Forms*. Columbus: Ohio State University Press.
- Weik von Mossner, Alexa 2017. *Affective Ecologies: Empathy, Emotion, and Environmental Narrative*. Columbus: Ohio State University Press.
- Wimsatt, William K. & Monroe Beardsley 1971. Intentioniharha (The Intentional Fallacy, 1946). Suom. Marjatta Hilppö. Teoksessa *Nykyestetiikan ongelmia*. Toim. Irma Rantavaara. Helsinki: Otava, 53–67.
- 1949. The Affective Fallacy. *The Sewanee Review* 57(1), 31–55. <http://www.jstor.org/stable/27537883>.
- Wolf, Maryanne 2019. Silmäilystä on tullut normaali tapa lukea – ja se mullistaa yhteiskuntamme (Skim Reading Is the New Normal: The Effect on Society Is Profound, 2018). Suom. Tommi Kakko. *niin & näin* 1, 35–38. <https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netm191-07.pdf>.
- Woolf, Virginia 1988. Reading (n. 1919). Teoksessa *The Essays of Virginia Woolf, Vol. 3: 1919–1924*. Ed. Andrew McNeillie. London: Hogarth Press, 141–61.
- 2013. Miten kirjaa tulee lukea? (How Should One Read a Book, 1925). Teoksessa Woolf, *Kiitäjän kuolema ja muita esseitä*. Suom. Jaana Kapari-Jatta. Helsinki: Teos, 235–47.